

Alberto CARDÍN, *Dialéctica y canibalismo*, pròleg de Ramón Valdés del Toro, Barcelona, Anagrama, 1994, 194 pp.

MARÍA CÁTEDRA

Obra pòstuma d'Alberto Cardín -una de les ments més brillants i demolidores d'aquest país-, que dissol el concepte de canibalisme mitjançant la dialèctica sofisticada a partir de la selecció d'uns quants casos crucials. Aquest agitador d'esperits demostra la invenció del caníbal tot seguint el camí de W. Arens: els caníbals som nosaltres, no els altres.

Fins al darrer moment subversiu l'autor avança, en començar aquest llibre: "*explicacions no conclusives, cauteles escèptiques i crítiques desfonamentadores (...) no gaire ben acceptades en una cultura que té ja masses inseguretats*" (p. 40). Es tracta de la seva tesi doctoral dirigida per Ramón Valdés, amb el qual Cardín mantingué una càlida relació plena de mutu respecte -en el millor sentit del terme- durant més de vint anys, primer a Astúries i posteriorment a Barcelona.

Aquest únic director possible ha compartit amb Cardín el mateix amor per la independència, la llibertat i la subversió. Valdés escriu el pròleg d'aquest llibre com un apassionat, carinyós i trist adéu a l'amic, en què el mestre es dol de la injustícia d'haver d'acomiarar el deixeble més jove ("*està morint el millor d'unes generacions*"), però amb el qual encara discuteix i polemitzava, el qual renyava davant d'opinions enfrontades (segona part del pròleg) potser com una forma de continuar el diàleg truncat, de mantenir-lo entre els vius. Valdés proclama la bellesa ja no com a consol sinó com a desolació enfront de la mort.

D'aquest treball, vull destacar-ne la maduresa. Normalment les tesis primerenques es realitzen amb un elevat grau d'inconsistència, amb aquesta gosadia juvenil característica amb què s'acompleix alegrement el passatge. En canvi, els plantejaments d'aquest treball són tan demolidorament conscients i quasi diria que tan pudorosos, que sols es produeixen, com en aquest cas, sota una amenaça dràstica i traumàtica (com la d'haver-se d'inventar una altra manera de ganyar-se la vida).

En conjunt aquesta fou una tesi d'urgència, a mig camí, motivada per pressions administratives i requisits burocràtics. Però, com és obvi pel currículum de l'autor, llavors ja havia escrit diverses tesis. Una d'elles podia haver estat *Guerreros, chamanes y travestis* (Tusquets, 1991), un treball que precedeix el del canibalisme i amb què comparteix certes similituds -per exemple, la sovintejada associació de sodomia i canibalisme en les acusacions occidentals.

El llibre és una lúcida i sofisticada anàlisi que ens obliga a pensar, breu i

ensomiat, i alhora és una tasca en certa manera inacabada. Més que una tesi és, com el mateix autor indica, una "hipotiposi" en el sentit pirronià del terme. N'és important, segons el meu punt de vista, la "fresca distància" que hi ha entre l'investigador i els investigats -de vegades cronològica, però més freqüentment cultural.

Cardín ha explorat societats exòtiques enfront d'un tipus d'antropologia casolana -a cops mesquina- d'aquells que estudien "el seu poble" o que, amb fàcil demagogia, es dediquen a aquells més pobres amb anàlisis ahistòriques, barroeres i camalluentes. Cardín ens demostra que no sols cal continuar llegint *The Nuer*, posem per cas, sinó també Bernal Díaz del Castillo i els teòlegs cristians. Com assenyala Valdés, *"la comunicació amb les altres cultures (...) amb els primitius, els exòtics del passat i del present i amb les nostres pròpies possibilitats primitives és (...) un albirament d'una altra possibilitat humana"*.

Per a Cardín és un "error que l'antropologia s'allunyi del primitiu sense, a través d'ell, pendre consciència d'allò que hem perdut de la nostra humanitat" (p. 28). En aquest llibre, darrere d'aquesta "fresca distància" respecte de l'objecte d'estudi, hi podem trobar una "càlida aproximació" a la nostra problemàtica actual i, si més no, a les nostres formes de percebre i de pensar. Aquest és, segons el meu parer, el principal mèrit d'aquest llibre, malgrat que també s'hi endevina una acurada teorització, la utilització del mètode dialèctic ben fonamentat en la filosofia de la ciència i un molt exhaustiu coneixement de la bibliografia sobre el tema. Cardín posseïa una saber ampli i generós de què tants cops ens beneficiàrem els amics.

La comparança amb les altres societats es realitza no sols a través de l'espai, sinó també del temps i fins i tot de les diferents espècies. Aquesta darrera comparació entre allò animal i allò humà intenta mostrar la distinció senyal/símbol en relació amb el canibalisme o, d'una manera més precisa, la literalitat/metàfora de l'acte caníbal; en el primer cas unívoc des de l'observador i fruit d'equívocs estructurals, i al contrari en el cas humà.

La metàfora caníbal ("me'l menjo"), tan freqüent en el món modern en el sexe i l'agressió -i l'afecte i la política- és també una forma de classificació d'allò humà enfront d'allò no-humà, sigui diví o bestial (el cas de Colom i els caribes) tot i que en moltes ocasions els occidentals (incloent-hi els antropòlegs) han estat excessivament crèduls i literals, una forma, en definitiva, d'etnocentrisme groller i alhora justificador del domini colonial.

Però encara més, Cardín demostra que els caníbals no són els altres sinó que som nosaltres i no només en un sentit figurat. I si no, vet aquí els caribes espanyols -des dels numatins al sàcamantecas o als casos d'antropofàgia en situacions límit de la conquesta americana (¿potser perquè l'indi no era del tot humà?). En alguns d'aquests casos (segons la meua opinió no excessivament provats) Cardín no utilitza el mateix entusiasme desmitificador, ni el mateix rigor crític amb què fa trontollar els testimonis de successos similars entre els primitius. Aquesta presa de posició es part de l'estratègia de l'autor en la seva tasca de difusió pública i de provocador de debat per demostrar l'eficàcia explicativa de la comparació antropològica.

Tots podem ser caníbals. L'atribució de canibalisme serveix per al mateix propòsit, i especialment en el capítol VI: "La carne de Cristo": els primitius cristians foren acusats de pràctiques caníbals en diferents moments de la seva història, una acusació que més tard ells mateixos aplicaran a altres grups marginals i rebels com a forma de col·locar-los en els límits de la societat i la humanitat. Es construeix el caníbal com a exorcisme atesa l'amenaça social i com a vàlvula d'escapament de les tensions socials de cada moment. Darrere d'aquestes acusacions apareix un potencial de l'imaginari occidental, una iconografia del perill social.

Per descomptat que, en el context de la pietat eucarística i la comunicació (i la carn i la sang de Crist!), hom comprèn l'acusació i li suggereix (parafraçant Leach) aquella ironia de "si ells són caníbals són uns salvatges, si nosaltres som caníbals, som devots".

El canibalisme s'ha utilitzat per molts diversos col·lectius i, entre aquests, el dels antropòlegs mateixos. Potser el cas més conegut és el de la teofàgia asteca, origen de la cèlebre polèmica entre materialistes i simbolistes (especialment Haner i Harris davant de Sahlins). En ambdós enfocaments es tracta d'explicar d'un mode racional aquesta conducta amb diferents criteris (necessitats proteíniques degudes a restriccions ecològiques o universos simbòlics relacionats amb el sacrifici i la divinitat) però en tots dos casos es prova la realitat del fet caníbal. Cardín dirigeix el seu escrutini al context en què té lloc aquesta acusació de canibalisme (les sospitoses referències de Bernal Díaz, Gómara i Cortés, Sahagún) i els abundants equívocs semàntics que implica.

Abans d'aplicar les elegants teories per a la solució del problema caníbal

cal avaluar la recollida de dades i l'estatut epistemològic del material en què es basa l'anàlisi. Però encara resulta expressiu mostrar els significats que atribueix Occident al canibalisme, com un índex del bestialisme dels pobles primitius. Al darrere, el poder de la representació i la representació del poder. La pèrdua de Cardín ens ha deixat sense un "replicant" (com ell mateix es defineix al començament de l'obra) davant d'aquest.

(trad. Manuel Delgado)